

s over for
nde måtte
raft'.

en Thing,
cielt DKP
e folkelig
. Ligesom
ekom fol-
n yderste
trods den
det natio-
tid senere
tende den
– kulmi-
stiftelse af
59. Thing
tellige po-
ationer er
'nationale
t.« At der
rdan 'fol-
og med til

i Knudsen

ilde fotos
er der for
nelse af et
grafier om

nde og le-
drivende.
ntligt vel-
skrivelsen
er som en
glige flow
t trang til
– på trods
r helheds-
ninger og
henvende
r en selv-
æseren af
rer det en

demonstration af forfatterens sproglige ekvilibrisme, nærmere end en karakteristik af herregården, Nørre Vosborg.

Et lidt pudsigt og ikke mindst uintro-duceret indslag er det kapitellange citat fra H.C. Andersens dagbog fra besøget på Nørre Vosborg. Helt malplaceret er det dog ikke, al den stund at det bereder læseren et ganske præcist samtidigt kighul. Spørgsmålet er dog, om ikke H.C. Andersens udlægning kunne have for-tjent følge af Valeurdøtrenes minutiøse og hengivne skildring af blandt andet hjemmets indretning.

Ved samme lejlighed kunne Nørre-gård-Nielsen passende have nuanceret sin noget enkle forklaring på, hvorfor de borgerlige ejere ikke »... følte sig hævet over at bo i de jævne bygninger omkring gårdspladsen ...«. I den forbindelse er det fristende – om end måske ikke helt comme il faut – at henvise til under-egnede artikel i *Historie*, 2005, 1.

Værket afrundes med en oversigt over gårdens ejere samt et kort over omegnen. Det er en stor hjælp, men når Nørregård-Nielsen lægger op til en beskrivelse af gårdens bygningsmasse samt de skiftende tiders ændringer af samme med henvisning til de fire verdenshjørner, så

havde det været en stor fordel, om teksten også på det punkt havde haft følge af en skematisk oversigt.

Sidst men ikke mindst skal der lyde et hjertesuk over forfatterens manglende vilje til at gennemføre det, han ellers så smukt begynder på; nemlig en nødvendig erkendelse af at forskellige tiders genbrug af mere eller mindre manerede stilistiske udtryk og krumspring er en ligeså legal del af vores bygningshistorie som de stiltræk, der af eftertiden er blevet ophøjet til at være 'ægte', lødige og dermed stuerene. Som så meget andet i denne bog starter det godt, men ender sat og selvgodt.

Så vidt teksten, der på blændende vis bakkes op af Janne Klerks næsten overjordiske fotos. Med ualmindelig sikker hånd fører Klerk læseren ind i de skiftende årstiders lys, skygge og døgnrytme. Den slidte floskel, »som at være der selv«, giver pludselig mening. Rimfrosen prikker i næseborene, det skarpe lys blænder, sneen knirker under støvlerne, kaffen dufter i stuerne og stanken fra det dobbelte lokum sender hurtigt en videre til næste side. Det være sagt uden krukke rørstrømskhed: »Janne Klerk; disse billeder er stor kunst«.

Elly Andersen

BYHISTORIE

Søren Bitsch Christensen og Jørgen Mikkelsen (red): *Danish Towns during Absolutism. Urbanisation and Urban Life 1660-1848* udgør *Danske bystudier/Danish Urban Studies* 4. (Aarhus Universitetsforlag, 2008). 512 s., ill., 398.00 kr.

Danish Towns during Absolutism er fjerde bind i serien *Danske Bystudier/Danish Urban Studies*, der med base hos Dansk Center for Byhistorie på Århus

Universitet og Aarhus Universitetsforlag tidligere har publiceret tre bind i samme serie. De tre første bind bar titlerne *Middelalderbyen* (2004), *Den klassiske købstad* (2005) samt *Den Moderne by* (2006) og nu er turen så kommet til de danske købstæder under Enevælden 1660-1848. I modsætning til de tre første bind i serien udkommer dette bind på engelsk, så hermed skulle potentielle internationale læsere altså også have mulighed for at få glæde af værkets 13 artikler.

Den traditionelle fortælling om Enevældens købstæder, som den kendes fra Danmarkshistoriske oversigtsværker, starter gerne med en konstatering af, at 1600-tallets mange krige, fjendtlige besættelser, pestepidemier og skatteopkrævninger smadrede den gunstige cocktail af velstand, udenrigshandel, befolkningsvækst og nybyggeri, der havde været en del af de danske købstæders udvikling i 1550'erne til 1640'erne. Toppen af elendigheden indtraf så med Enevældens indførelse i 1660, der lagde grunden til en øget økonomisk favorisering af København, hvormed provinsens købstæder blev skubbet endnu længere ud af fokus.

Efter at have læst den fyldige dokumentation i Ole Degns artikel *Town development and urban population in the Danish Kingdom ca. 1620-1680 - From prosperity to crisis* er man ikke et sekund i tvivl om, at krisen vitterligt kradse i købstæderne i 1600-tallets midte. I takt med læsningen af *Danish Towns during Absolutism* bliver det dog samtidigt mere og mere klart, at de danske købstæder ikke stagnerede totalt 1660-1848, selv om det vitterligt var slut med de kapitalstærke købmands aristokrater og prægtige stenhuse, der havde sat købstædernes økonomiske og kulturelle dagsorden i 1600-tallets første årtier. Flere af de velskrevne og informative artikler i *Danish Towns during Absolutism* viser til fulde, at der i de danske købstæder 1660-1848 fortsat var et sprudlende socialt og kulturelt liv, hvor militære garnisoner, håndværkerlav, stadsmusikanter og patriotiske selskaber bidrog til et livligt aktivitetsniveau. Heller ikke økonomisk stod det nødvendigvis så skidt til, som samtidige indberetninger til kongen i København og danske historikere siden har givet udtryk for. Der var overskud til at starte de første spæde industriforetagender og Lars N. Henningsen tegner i *The towns of the Duchy*

of Schleswig, ca. 1700-1850 et fint portræt af de slesvigske købmænds indbringende internationale handelsaktiviteter. I henhold til Københavns rolle og betydning 1660-1848 er her også nye synspunkter at hente. Michael Bregnsbo gør i *Copenhagen - The capital of an empire* op med den traditionelle antagelse om Københavns dominans på provinsens bekostning. Bregnsbo påpeger, at Københavns position og vækst i perioden skyldes rollen som hovedstad i det danske imperium, der strakte sig fra Nordatlanten og til Trankebar, hvilket også er ensbetydende med, at hovedstadens dominans altså ikke nødvendigvis var et resultat af Enevældens favorisering efter 1660. Dette mindre fordomsfulde syn på Københavns rolle falder fint i tråd med Anders Monrad Møllers artikel *The seaports of the Kingdom and their shipping trade 1660-1850*, hvor forfatteren pointerer, at provinsens skippere og handelsfolk faktisk tjente ganske godt på at holde København forsynet med fødevarer og brændsel.

I betragtning af titlen *Danish Towns during Absolutism* savner denne anmelder dog lidt flere detailstudier af enkelte danske købstæders udvikling og organisering 1660-1848, der gerne måtte have været i stil med bogens artikler om Københavns og Slesvig bys udvikling i perioden. Begge byer er bestemt et nærmere studie værd, men i betragtning af deres særegne stillinger som henholdsvis Enevældens hovedstad og hertugdømmernes internationale handelsmetropol, der drev fjernt handel på alle syv verdenshave, falder de måske ikke helt indenfor definitionen af den klassiske danske købstad. Det er en problematik, som Søren Bitsch Christensen for Slesvig bys vedkommende da også omtaler på s. 50 i artiklen *Danish towns as economic agents in the market town system ca. 1600-1850*. Så her kunne man måske med fordel have rettet søgelyset mod et par af provinsens

købstæder og linjer af de økonomiske institutioner mindst have flere af bogens er inde på, en stor dels skindet på i nerende En favorisering

På side 2 *the Kingdo 1660-1850* rart at få u Møllers kø omkring Sk nemtrængel mellem det I henhold til dene omkri skylden for, nogen direl Vestjylland virker mærk 1600-tallets både Ribe og den om Ska i Aalborg. E af sidstnæv hvorfor det onsbrist eft tidligere go Skagen? No ges desvær være mang havne på de endnu et re fjendtlige b Anders N den mangle mellem Ve riget kunne at der slet il og sejlads i delse er det Limfjorden vigtigste ha

et fint por-
ds indbrin-
aktiviteter.
og betyd-
nye syns-
gnsbo gør
'an empire
agelse om
provinsens
er, at Kø-
i perioden
i det dan-
fra Nord-
tilket også
redstadens
digvis var
vorisering
domsfulde
r fint i tråd
artikel *The
their ship-*
forfatteren
re og han-
godt på at
ad fødeva-

ish Towns
ne anmel-
af enkelte
og organi-
nåtte have
er om Kø-
ling i peri-
t nærmere
g af deres
svis Ene-
smmernes
l, der drev
ihave, fal-
for defini-
købstad.
en Bitsch
vedkom-
i artiklen
nts in the
-1850. Så
rdel have
rovinsens

købstæder og set nærmere på de lange linjer af deres sociale sammensætning, økonomiske netværk og politiske institutioner 1660-1848. Det kunne ikke mindst have været interessant, eftersom flere af bogens bidragydere som bekendt er inde på, at provinsens købstæder for en stor dels vedkommende faktisk holdt skindet på næsen på trods af den dominerende Enevælde og den økonomiske favorisering af København.

På side 242 i artiklen *The seaports of the Kingdom and their shippingtrade 1660-1850* kunne det desuden have været rart at få underbygget Anders Monrads Møllers konklusion om, at farvandene omkring Skagen fungerede som en uigennemtrængelig barriere for fragt og sejlads mellem det vestlige og østlige Danmark. I henhold til denne antagelse skal farvandene omkring Skagen således tildeles skylden for, at der i 1700-tallet ikke var nogen direkte vareudveksling mellem Vestjylland og det øvrige Danmark. Det virker mærkeligt al den stund, at der i 1600-tallets begyndelse var købmænd fra både Ribe og Ringkøbing, der sejlede nord om Skagen med henblik på at handle i Aalborg. Det fremgår med al tydelighed af sidstnævnte bys havneregnskaber. Så hvorfor dette pludselige kommunikationsbrist efter 1660, når vestjyderne nu tidligere godt kunne finde ud af at runde Skagen? Nogen nærmere forklaring bringes desværre ikke, men et godt gæt kunne være manglen på kapital og ordentlige havne på den jyske vestkyst, hvilket var endnu et resultat af 1600-tallets krige og fjendtlige besættelser.

Anders Monrad Møllers antagelse om den manglende direkte vareudveksling mellem Vestjylland og resten af kongeriget kunne måske forledes til at antage, at der slet ikke foregik væsentlig handel og sejlads på disse kanter. I den forbindelse er det dog ikke uvæsentligt at tage Limfjordens rolle som Nordvestjyllands vigtigste handels- og færdselsåre med i

overvejelserne. Limfjordens dårlige be-
sejlingsforhold sikrede frem til 1820'erne
Aalborg rollen som den eneste Lim-
fjordsby, der via Kattegat havde direkte
adgang til åbent hav og de internationale
fragtruter. Aalborg blev således Lim-
fjordens og Nordvestjyllands åbning
mod København og resten af den store
verden. Det var ensbetydende med, at de
såkaldte »Limfjordskrejlere« på skuder
og småskibe fra Harboøre, Thisted, Lem-
vig, Skive og Hjarbæk fragtede egne og
andres varer igennem Limfjorden og til
Aalborg. Limfjordslandets befolkning
leverede på denne facon landbrugsva-
rer, fisk, jyddepotter og uldtøj til Aalborg,
der via sit internationale netværk sendte
kolde kontanter, byggematerialer, hånd-
værksprodukter, klæde, salt, jern, kram-
og luksusvarer den anden vej. Varer,
der med krejlere, købstæder og utal-
lige lovlige og ulovlige ladepladser blev
spredt vidt omkring både nord og syd
for Limfjordens vande. Selv om der her
selvfølgelig er tale om indirekte vareud-
veksling stod det altså ikke helt skidt til
med handel og sejlads i disse dele af den
danske konges riger og lande.

Hovedindtrykket af *Danish Towns during Absolutism* er dog overordentligt
positivt. Først og fremmest fordi der er
tale om en solid, velskrevet og meget
informativ skildring af Enevældens
danske købstæder 1660-1848. Vægten
på købstædernes demografiske, økono-
miske og handelsmæssige forhold med
dertil hørende forskningsoversigter, ta-
beller og grafer samt de til alle artikler
hørende fyldige kilde- og litteraturover-
sigter bidrager således til at gøre bogen
til et nyttigt opslagsværk for forskere,
undervisere, studerende og andre, der
har behov for sådanne henvisninger til
at komme videre i deres studier. Her
er masser af ny viden og inspiration at
hente for alle med interesse for dansk hi-
storie i al almindelighed og byhistorie i
særdeleshed. Samtidigt er det som læser

en fornøjelse at se et par af de klassiske myter om købstædernes økonomiske og kulturelle forfald og Københavns snylterstatus 1660-1848 grundigt afmonteret, selv om det i den forbindelse kunne have været rart med lidt flere detalstudier fra provinsen. Nu bliver det spændende at se, hvilken periode eller særlige byhisto-

riske emner kommende bind i *Danske Bystudier/Urban Studies* kommer til at omhandle. Hvis formen, fortælleglæden og mangfoldigheden fra *Danish Towns during Absolutism* bibeholdes, er en del af succesen under alle omstændigheder givet på forhånd.

Jakob Ørnbjerg

SØNDERJYLLAND

Skrumsager, Jørgen Nielsen Hansen: *Æt og Minder*. Udgivet ved Hans-Ole Mørk. (Sønderjyske Levnedsløb nr. 32), (Historisk Samfund for Sønderjylland, 2007) 320 s., ill., 248 kr.

Æt og Minder er en selvbiografi skrevet af Jørgen Nielsen Hansen Skrumsager (1841-1921), en af de mest markante danske skikkelser syd for Kongeåen under den nationalpolitiske kamp 1864-1920. Erindringsværket har hidtil aldrig været publiceret. Hans-Ole Mørk har nu påtaget sig den opgave at transkribere det håndskrevne manuskript, der var opstået i årene 1905-12 og i lang tid har ligget på Landsarkivet for Sønderjylland.

Skrumsager var vesttjyde, der i 1859 var kommet til Rødding Højskole. Her blev han grebet af Grundtvigs tanker og af det nationalpolitiske spørgsmål i her-tugdømmet Slesvig, og han bosatte sig varigt i landsbyen Københoved umiddelbart syd for Kongeåen, hvor han havde mødt sin kone. Efter 1871 blev han en af egnens mest fremtrædende danske lokalpolitikere. Han var medstifter af Sparekassen for Frøs og Kalvslund Herreder, en ledende kraft i stiftelsen af Rødding Frimenighed og medredaktør af Sprogforeningens Almanak. Han var medstifter af den nordslesvigske Vælgerforening og senere dennes formand

(1907-19) og sad gennem mange år i kredsagen (svarende til et dansk amtsråd) i Haderslev.

Værket er opbygget kronologisk. Med tidens løb, navnlig efter 1864, går den mere og mere over fra at være en livshistorie med beskrivelser af mange hverdagsoplevelser til en personlig politisk historie. Det nationale, kirkelige og politiske arbejde træder i fortællingen mere og mere i forgrunden på bekostning af personlige iagttagelser. Fortællingen slutter med den flensborgske rigsdags- og landdagsmand Gustav Johannsens død og valget af dennes efterfølger.

Skrumsagers fortælling er meget levende og præget af en veludviklet iagttagelsessevne. I de første kapitler beretter han om sine forfædre og ungdomstiden. Her giver forfatteren mange interessante indblik i livet på landet i tiden før moderniseringens gennembrud. Krigsudbruddet i 1864 oplevede han som værnepligtig i København, men det lykkedes at få en stillingsmand til ham, så han undgik at deltage i krigen. I 1865 blev han selvstændig gårdejer i Københoved og samtidig voksede hans politiske engagement. Da mange danske embedsmænd (deriblandt præsten i Skrumsagers hjem-sogn Skrave) nægtede at aflægge ed til den preussiske stat, søgte han nye veje